

2. Կ. ՔՈՒՐՏԱՆՑ

ՆԱՎԹԻ ԱՐԱՐԱԿԱՆ ԿՈՆՖԵՐԱՆՍԵՐԸ

Հիսկատար քաղաքական ու տնտեսական անկախություն ձեռք բերելու նպատակով պայքարի ելած Մերձավոր արևելքի ժողովուրդների համար իրենց երկրում օտարերկրյա մոնոպոլիաների առկայությունն այլևս համարվում է անցյալից ժառանգություն մնացած անհանդուրժելի մի դրություն: Ինչպես նշում է արաբ տնտեսագետ Աշրաֆ Լյութֆին, Մերձավոր արևելքի նավթարդյունաբերության պատմության մեջ արդեն անցել է այն ժամանակաշրջանը, երբ արաբ ժողովուրդը դեռ պասսիվ սպասում էր, որ օտարերկրյա ընկերություններն իրեն բաժին շնորհեն իր սեփական նավթի շահույթներին¹:

Եթե մինչև վերջին ժամանակներս պայքարը Մերձավոր արևելքի նավթի համար կրում էր միջմոնոպոլիստական, միջիմպերիալիստական բնույթ, իսկ նավթարդյունաբերող երկրները հանդիսանում էին օտարերկրյա մոնոպոլիաների լոկ օբյեկտներ, ապա այժմ այդ երկրներից մի քանիսն արդեն ձգտում են նավթի ինքնուրույն քաղաքականություն վարել: Արաբական երկրներում հետզհետե ավելի են գիտակցում, որ նավթային մոնոպոլիաների դեմ հաջող պայքար մղելու համար անհրաժեշտ է հանդես գալ միասնական ճակատով:

Մերձավոր արևելքի նավթարդյունաբերող երկրներում տարբեր քաղաքական ուժեր, նավթի հարցում տնեն իրենց սեփական մոտեցումը: Այդ երկրների ղեկավարներն ուժերը՝ ֆեոդալ-կալվաթատերերը, ազգային բուրժուազիայի աջ թևը, կոմպրադորական բուրժուազիան և այլն, օտարերկրյա մոնոպոլիաների հետ սերտ և անվերապահ համագործակցության կողմնակից են: Նրանք փաստորեն

¹ Տե՛ս Ashraf Lutfi, Arab oil. A Plan for the Future, Beirut, 1960, see front flap.

Ներկա գոյավիճակի մեջ տրեւէ փոփոխութիւն մտցնելու դեմ են: Հակառակ բեռում են գտնվում աշխատավորական ամենալայն մասսաները, որոնք կառավարութիւններից պահանջում են անհապաղ իրենց ձեռքը վերցնել ազգային այդ վիթխարի հարստութեան տնօրինումը: Միշին դիրքերում է գտնվում ազգային բուրժուազիայի մեծ մասը՝ տեղական արդյունաբերական բուրժուազիան և մանր բուրժուազիան, որոնք մեծ տատանումներ են ցուցաբերում և ձգտում են նավթի հարցում ևս կոմպրոմիսային լուծումների հասնել: Եւ վերջապես, միացյալ ճակատ կազմած արաբական դեմոկրատական ուժերը (մինչև ավելի արմատական փոփոխութիւններ ձեռք բերելը) պահանջում են ուժեղացնել վերահսկողութիւնն օտարերկրյա նավթային ընկերութիւնների վրա, բարձրացնել արաբական երկրներին տրվող շահույթները, նավթային ընկերութիւններում ավելացնել տեղացի աշխատավորների, մասնագետների և ղեկավար պաշտոնյաների թիւը, կոնցեսիոն առանձնաշնորհումները մասամբ սահմանափակել և այլն:

Նավթային մոնոպոլիաների շրջաններում այս նոր տենդենցների նկատմամբ առաջացել են տարրեր տեսակետներ: Այս շրջանների մի թւը դեմ է որեւէ զիջման և իր մենաշնորհի իրավունքները մինչև վերջ պաշտպանելու կողմնակից է: Մյուս թւը համաձայն է բանակցութիւնների միջոցով որոշ զիջումներ անել, որպեսզի ամեն ինչ շկորցնի և փրկի իր նախկին դիրքերի գեթ մի մասը:

* * *

Տնտեսական անկախութեան համար մղվող պայքարի շնորհիւ Մերձավոր արևելքի նավթարդյունաբերութեան ասպարեզում արդեն տեղի են ունեցել որոշ տեղաշարժեր: Օրինակ՝ հանդես են եկել «առևտսայդեր» ընկերութիւնները, որոնց գործունեութեան հետեւանքով խախտվում են խոշոր մոնոպոլիաների նախկին հեգեմոն դիրքերը: Ներկա հողվածում նպատակ ունենք հատկապես ժանրանալ մոնոպոլիստական ընկերութիւնների դեմ արաբական երկրների պայքարն արտահայտող մի այլ փաստի՝ նավթի արաբական կոնֆերանսների վրա:

Նավթի արաբական կոնֆերանսներ ասելով նկատի ունենք նավթի կոնգրեսները, նավթի արաբական էքսպերտների Զիդդայի կոնֆերանսը, ինչպես և նավթ արտահանող երկրների կազմակեր-

պության (Organization of Petroleum Exporting Countries—OPEC) երկու ժողովները, որոնք բոլորն էլ, ինչպես հռչակածում պիտի նշվի, նպատակ ունենին թուլացնելու կոնցեսիոն ընկերությունների միահեծան տիրապետությունը:

Մերձավոր և Միջին արևելքի ֆավթարդյունաբերության ավելի քան կեսդարյա պատմության մեջ առաջին անգամ՝ 1959 թ. ապրիլի 16-ին, ՄԱՌ-ի մայրաքաղաք Կահիրեում տեղի ունեցավ արաբական երկրների նավթի կոնգրեսը: Պետք է նշել, որ նախքան այս կոնգրեսը, Արաբական լիգայի հովանավորությամբ տեղի ունեցան նավթի արաբական էքսպերտների նախապատրաստական մի շարք հանդիպումներ:

Այս կոնգրեսի գլխավոր նպատակներից մեկն էր միջոցներ փնտրել՝ գործող կոնցեսիոն ընկերությունների նկատմամբ համաարաբական մի համընդհանուր ու միասնական քաղաքականություն վարելու համար:

Կոնգրեսի առաջին պլենար նիստին ներկա էին 520 պատվիրակներ արաբական 9 երկրներից: Որպես դիտորդներ մասնակցում էին Իրանի և Վենեսուելայի, ինչպես նաև ֆավթային ընկերությունների 35 ներկայացուցիչներ:

Կոնգրեսում արաբական պատվիրակների շարքերում կային քաղաքական տարբեր հոսանքների ներկայացուցիչներ: Արաբ պատվիրակներից շատերն առաջարկում էին օտարերկրյա կոնցեսիոն ընկերությունների նկատմամբ պահանջները շափավորել: Գլխավոր զեկուցող Մուհամեդ Սալմանն իր բացման ճառում սկզբից ևեթ ներկաներին հասկացրեց, թե ժողովին չեն եկել իրենց զայրույթն ու թշնամանքն արտահայտելու նավթային օտար ընկերությունների նկատմամբ: Նա շեշտեց, որ կոնգրեսը քաղաքական ամբիոնի չպետք է վերածել ու հարցերը պետք է քննարկել զուտ տնտեսական ասպեկտով: Եվ իսկապես, արաբական երկրների ազգային բուրժուազիայի աջ թևի ներկայացուցիչներին մեծ մասամբ հաջողվեց կոնգրեսում տեղ չտալ քաղաքական բնույթի ելույթներին: Դրանից շատ գոհ մնացին օտարերկրյա մոնոպոլիաները և նրանց թիկունքում կանգնած ԱՄՆ-ի և Անգլիայի կառավարող շրջանները:

Պլենար նիստին հաջորդեցին երեք դեկավար կոմիտեների նիստերը: Այնտեղ կարդացվեց 69 զեկուցում:

Ուշադրության արժանի զեկուցումների և առաջարկությունների թվում հիշենք Սաուդյան Արաբիայի պատվիրակության կողմից ներկայացված «Սուվերեն պետության իրավունքները՝ կոնցեսիոն պայմանագիր կնքելու և դրան ենթարկվելու սահմանները որոշե-

լու հարցի նկատմամբ» շատ հետաքրքիր զեկուցումը: Այդ զեկուցման մեջ առաջ քաշվող գլխավոր միտքն այն էր, որ ամեն մի սուվերեն պետություն իրավունք ունի հրաժարվել կոնցեսիոն պայմանագրի պարտավորություններից, եթե պայմանները, իր կարծիքով, չեն համապատասխանում երկրի շահերին: Նման առաջարկությամբ հանդես գալը պետք է բացատրել այն բանով, որ Սառաչյան Արաբիան ձգտում էր բարելավել կոնցեսիոն պայմանները և բարձրացնել նավթի շահագործումից ստացվող եկամուտները:

Կոնգրեսում Լիբանանի պատվիրակության ղեկավար Էմիլ Բուատանին առաջարկություն մտցրեց, որ նավթ արդյունահանող արաբական երկրները նավթից ստացվող շահույթների 5% հատկացնեն «Արաբական զարգացման և վերակառուցման բանկին» ստեղծմանը: Արաբական բանկ ստեղծելու նրա առաջարկը, ըստ երևույթին, նպատակ ուներ նավթի շահագործումից ստացվող եկամուտների մի մասն ուղղել երկրի արդյունաբերական այլ ճյուղերի զարգացմանը, նավթի ասպարեզը հավերժ թողնելով օտարերկրացիների ձեռքում:

Կոնգրեսում համաարաբական մագիստրալ նավթամուղ կառուցելու առաջարկությամբ հանդես եկավ Սառաչյան Արաբիայի պատվիրակության ղեկավար Աբդուլլահ Թարիֆին: Նա պահանջում էր, որ այդ ծրագրի իրագործման համար անհրաժեշտ գումարները տրամադրեն Մերձավոր արևելքի նավթն սպառող եվրոպական երկրների ֆինանսական շրջանները և, մասամբ, արաբ կապիտալիստները:

Նիստերին ներկա բոլոր արաբ պատվիրակներն էլ համաձայն էին ընկերությունների հասցեին ուղղված այն մեղադրանքին, որ նրանց կողմից վարվող գների քաղաքականության հետևանքով արաբական երկրների կառավարություններին հասնող եկամուտները սահմանափակվում են:

Կոնգրեսն ընդունեց բանաձև, որը, սակայն, գործնական ոչ մի առաջարկություն չէր պարունակում: Դա, ավելի շուտ, նիստերում հայտնված ցանկությունների, մի տեսակ, ամփոփումն էր: Այնտեղ ասված էր, որ կոնգրեսին ներկա բոլոր պատվիրակները համաձայն են նավթի շահագործման մեջ տեղական կառավարություններին հասնող եկամուտների բաժնի ավելացմանը: Նրանք անհրաժեշտ են դառնում հետագա մի քանի տարվա ընթացքում ստեղծել զուտ տեղական կապիտալով և նախաձեռնությամբ ընկերություններ՝ զբաղվելու նավթարդյունաբերության բոլոր ճյուղերով, որոնք պետք է գործեն օտարերկրյա նախկին կոնցեսիոն ընկերություն-

ներին զուգահեռ: Այնուհետև, բանաձևում արձանագրվեց այն առաջաքննող, ըստ որի նախատեսվում է ստեղծել նավթի արդյունահանման, արտահանումների և պաշարների կոնսերվացման միջոցառումների կոորդինացման հարցերով զբաղվող մի կազմակերպություն, որտեղ ներկայացված լինեն նավթարդյունահանող բոլոր արաբական երկրները:

Գների հարցում պատվիրակները համաձայնեցին ընկերությունների առաջ պահանջ դնել, որպեսզի նրանք հետագայում տեղական իշխանություններին տեղյակ պահեն մտցրած փոփոխությունների մասին: Կոնգրեսը ճանաչեց Սաուդյան Արաբիայի ներկայացուցչի կողմից առաջարկված համաարաբական նավթամուղ կառուցելու ծրագրի խոշոր նշանակությունը, նշեց արաբական նախաձեռնությամբ նավթամշակման գործարաններ ստեղծելու, ինչպես և դրանց սպասարկման համար տեղացի տեխնիկներ, ինժեներներ և ղեկավար աշխատողներ պատրաստելու անհրաժեշտությունը: Կոնգրեսի մասնակիցները նպատակահարմար գտան ամեն տարի կոնգրես գումարել նոր ծառացող հարցերը քննելու և նախորդ որոշումների իրագործման ընթացքն ստուգելու համար¹:

Ինչպես տեսնում ենք, կոնգրեսը խոշոր հաջողություններ ձեռք չբերեց և կոնկրետ միջոցառումներ չձեռնարկեց: Արաբական երկրների նավթարդյունաբերության ընդհանուր վիճակի մեջ կարևոր փոփոխություններ մտցնող որոշումներ չընդունվեցին: Օտարերկրյա ընկերությունների դեմ ելույթները քիչ էին և շատ մեղմ: Կոմպրոմիսների կողմնակիցներին հաջողվեց զսպել քիչ թե շատ համարձակ պահանջները: Սակայն, այս բոլորով հանդերձ, անվիճելի է, որ կոնգրեսը հանդիսացավ մի առաջընթաց քայլ (ճիշտ է՝ շատ փոքր, բայց և շատ օգտակար), քանի որ այն արաբների միացյալ առաջին լուրջ ճիգն էր՝ նավթարդյունաբերության ասպարեզում տնտեսական անկախություն ձեռք բերելու համար մղվող պայքարում:

Կոնգրեսից մի քանի ամիս անց, 1959 թ. հոկտեմբերի 25-ին, Ջիզդայում (Սաուդյան Արաբիա) տեղի ունեցավ Արաբական լիգային կից նավթի արաբական էքսպերտների կոմիտեի 7-րդ նիստը: Այստեղ քննարկվեցին մի շարք հարցեր, հատկապես՝ կոնգրեսում ներկայացված առաջարկությունները, ինչպես, օրինակ՝ արաբական

¹ „World Petroleum“, June 1959, pp. 8—10; The Petroleum Times, March 13, 1959, pp. 168—169; Ibid, April 24, 1959 pp. 335—336; Ibid, May 8, 1959, pp. 356—358.

նավթատար նավատորմ ստեղծելու և արաբական մագիստրալ նավթամուղ կառուցելու հարցերը և, որ ամենահետաքրքիրն էր, Իրաքի պատվիրակության կողմից ներկայացված «Արաբական նավթի կոորդինացված քաղաքականությունն վարելու» ծրագիր-պայմանագիրը։ Վերջինս առաջարկում էր մշակել նավթի օրենսդրություն, որին պետք է ենթարկվեին պայմանագիրն ստորագրող արաբական երկրների կառավարությունները՝ կոնցեսիոն ընկերությունների հետ իրենց հարաբերությունների ժամանակ։ Այս ծրագիր-պայմանագրի մյուս հոդվածներով նախատեսվում է. պայմանավորվող կողմերի միջև փորձի և ինֆորմացիայի փոխանակում, պաշարների կոնսերվացիոն միջոցառումների համատեղ գործադրում, համատեղ պայքար՝ կոնցեսիոն պայմանների բարելավման համար, նոր կոնցեսիաներ շնորհելու ժամանակ տեղական կապիտալով և նախաձեռնությամբ կազմված ընկերություններին նախընտրություն տալը, օտարերկրյա կոնցեսիոն ընկերություններում աշխատող արաբների կոնտինգենտի ավելացում, ընդհանուր ճիգերով Արաբական լիգային կից տեխնիկներ, մասնագետներ, ղեկավար պաշտոնյաներ պատրաստելու նպատակով ինստիտուտների և վարժեցման կենտրոնների ստեղծում, օտարերկրյա կոնցեսիոն ընկերությունների կողմից չօգտագործվող տերիտորիաները հտ վերցնելու իրավունք և այլն և այլն¹։

Խնչպես գիտենք, կոնգրեսում ընդգծվեց արաբական երկրների կողմից նավթի միասնական քաղաքականությունն վարելու անհրաժեշտությունը։ Արաբ էքսպերտների կոնֆերանսում Իրաքի պատվիրակության կողմից առաջարկվող ծրագիր-պայմանագիրը արաբների այդ ցանկությունը կոնկրետացնելու, այսպես ասած, կյանքի կոչելու փորձ էր։ Եվ եթե ծրագրում նախատեսված պայմաններն իսկապես իրագործվեին, ապա, ի՞նչ խոսք, որ խոշոր նվաճում կլինեին արաբների համար, և դրանով նավթարդյունաբերության մեջ նրա, եթե տշ լրիվ, ապա մեծ չափով ինքնուրույն և միասնական քաղաքականություն վարելու առաջին հիմքերը դրված կլինեին։

Ինչ վերաբերում է արաբական նավթամուղ կառուցելու հարցին, էքսպերտները գտան, որ նրա կառուցումը ֆինանսապես և տեխնիկապես չի արդարացվում։ Դա շատերի մոտ տարակուսանք առաջացրեց, մանավանդ, որ այդպիսի նոր մագիստրալ նավթա-

¹ The Petroleum Times, November 20, 1959, p. 738; Middle East Economic Survey, vol. III, № 1, 1959.

մուղ կառուցելու ծրագրեր մշակում էին հենց իրենք՝ նավթային ընկերությունները: Ըստ էության, այս հարցում դիմելով օտարերկրյա մասնագետների կարծիքներին, կոնֆերանսի մասնակիցները սխալ եզրակացությունների էին հանգել: Եթե հաշվի առնենք այն հանգամանքը, որ կոնֆերանսին մասնակցող արար էքսպերտների շարքում դեռևս խոշոր թիվ էին կազմում կոմպրոմիսների կողմնակիցները, ապա նրանց՝ նման եզրակացությունները միանգամայն հասկանալի կդառնան:

Նավթի առաջին կոնգրեսից հետո կոմպրոմիսային քաղաքականության կողմնակիցները նավթային մոնոպոլիստական շրջանների նույնպես կոմպրոմիսների կողմնակից թևի հետ համատեղ մշակեցին մի շարք ծրագրեր, որոնք իրենց կոնկրետ արտահայտությունը գտան side by side-ի՝ այսինքն՝ «կողք-կողքի գործելու» նոր սկզբունքի մեջ:

Այդ սկզբունքի էությունն այն է, որ առանց դիպչելու արդեն գոյություն ունեցող կոնցեսիաներին, անհանգիստ թուրքական վերացնելու օտարերկրյա ընկերություններին նոր կոնցեսիաներ շնորհելու հավանականությունը, դրանց զուգահեռ, կողք-կողքի մրցակցության հավասար պայմաններով, ստեղծվեն տեղական կապիտալով ու նախաձեռնությամբ նավթային ընկերություններ: Նոր ստեղծվող արաբական նավթային այս ընկերությունները պիտի զբաղվեն ինչպես հետազոտմամբ, այնպես էլ արդյունահանման, մշակման, փոխադրության և վաճառահանման ճյուղերով: Այս առաջարկի հեղինակներ հանդիսացան ՄԱՌ-ի և կոնֆերանսում որպես դիտորդ մասնակցող Վենեսուելայի ներկայացուցիչները: Օտարերկրյա նավթային ընկերությունների ներկայացուցիչները (նույնպես դիտորդ) իրենց հավանությունը տվեցին այս առաջարկին, ձևացնելով, թե դրանով զիջում են անում: Նրանք փաստորեն տակտիկական նահանջ էին կատարում որպեսզի այս կերպ կազմվող ընկերությունները ժամանակի ընթացքում իրենց ոլորտի մեջ ներգրավեն և նրանց՝ «հավանական մրցակիցներից» վերածեն «հավանական գործակիցների»: Սակայն այս ծրագրի դեմ արտահայտվեց օտարերկրյա նավթային ընկերությունների այն թևը, որը դեմ էր կոմպրոմիսներին:

Վենեսուելայում այժմ արդեն կազմվել ու սկսել են գործել այդպիսի ընկերություններ: Եգիպտոսում նույնպես որոշ ժամանակից ի վեր արդեն գործում են զուտ տեղական կապիտալով և նախաձեռնությամբ նավթային ընկերություններ, ինչպես նաև խառն ընկերություններ, որոնց մասնակցում են օտար և տեղական կա-

պիտալը և հաճախ կառավարությունը: Իսկ Իրաքում, Սաուդյան Արաբիայում և Քուվեյթում այս կարգի ընկերությունները դեռևս մեծ մասամբ գտնվում են կազմավորման էտապում: Սակայն զուտ տեղական կապիտալով և նախաձեռնությամբ կազմված ընկերությունների թիվը շատ քիչ է, իսկ եղածները դեռևս չեն հասել գործունեության այնպիսի աստիճանի, որ ի վիճակի լինեն խախտել գոյություն ունեցող օտարերկրյա կոնցեսիոն ընկերությունների գոյավիճակը:

Ամերիկյան նավթային մոնոպոլիաների շրջանների ներկայացուցիչ Հարլեյ Ստիվենսոնը նշում է, թե «կողք-կողքի» սկզբունքը չպետք է սարսափ ազդի, քանի որ դեռ հայտնի չէ, թե այն ինչպիսի տարածում կգտնի և կամ ինչպիսի մասշտաբներ կընդգրկի¹: Բացի այդ, նա գտնում է, որ այդ սկզբունքի հետ համաձայնվելու դեպքում մոնոպոլիաները ժամանակի ընթացքում իրենց հսկողության տակ կվերցնեն տեղական ընկերությունները:

Սակայն, եթե տեղական կապիտալով և նախաձեռնությամբ ստեղծված կողք-կողքի գործող այս ընկերություններին հաշոդվի ազատվել կաշկանդող սահմանափակումներից, երկրի նավթարդյունաբերության գլխավոր դիրքերը նվաճել ու դառնալ պայմանավորող ուժ է գործն ընդհուպ հասցնել նավթային պաշարների ազգայնացմանը, ապա այդ ժամանակ «կողք-կողքի» սկզբունքն իր շատ դրական դերը խաղացած կլինի տնտեսական անկախության համար մղվող պայքարում:

Նավթի արաբական առաջին կոնգրեսին և Ջիդդայի՝ նավթի արաբական էքսպերտների կոնֆերանսին հաջորդեց «Նավթ արտահանող երկրների կազմակերպության» (Organization of Petroleum Exporting Countries կամ կրճատ՝ OPEC-ի) հիմնադիր ժողովը, որն իր աշխատանքներն սկսեց 1960 թ. սեպտեմբերի 10-ին Բաղդադում: Ժողովին մասնակցեցին Իրաքի, Սաուդյան Արաբիայի, Քուվեյթի, Իրանի և Վենեսուելայի ներկայացուցիչները: Այս ժողովին շմառնակցեցին արաբական մյուս երկրները, և նախաձեռնությունն այս անգամ Արաբական լիգային չէր պատկանում: Ժողովի առաջնահերթ նպատակն էր միջոցներ որոնել՝ նավթային մոնոպոլիաների կողմից վարվող գների քաղաքականության վրա հսկողություն սահմանելու համար: Ժողովն ընդունեց որոշում՝ կազմակերպության մեջ ընդունելու նավթարդյունաբերող բոլոր այն երկրները, որոնք ցանկություն կհայտնեն:

¹ „World Petroleum“, February 1960, p. 39

OPEC-ի ստեղծման գլխավոր դրդապատճառը եղավ այն, որ 1960 թ. օգոստոսին նավթային մոնոպոլիստական ընկերությունները, առանց շահագրգռվող երկրների հետ խորհրդակցելու, Մերձավոր և Միջին արևելքի նավթի գների մեջ միակողմանի փոփոխություններ մտցրին: Մոնոպոլիստներն այդպիսի միջոցառման էին դիմել, արհամարհելով նավթի առաջին կոնգրեսում այդ մասին եղած զգուշացումները և նյութական մեծ վնաս հասցնելով արաբական նավթարդյունաբերող երկրներին: OPEC-ի առաջին ժողովն այս ուղղությամբ կոնկրետ միջոցառումներ չառաջարկեց, այլ, ավելի շուտ, կազմակերպական բնույթի որոշումներ ընդունեց:

Այս ժողովին հաջորդեց նավթի արաբական երկրորդ կոնգրեսը, որը տեղի ունեցավ Բեյրութում (Լիբանան) և տևեց վեց օր՝ 1960 թ. հոկտեմբերի 17-ից 22-ը: Կոնգրեսում նշվեց, որ արաբական հասարակայնությունը հիասթափված է այն բանից, որ նավթի արաբական առաջին կոնգրեսում եղած բոլոր առաջարկությունները կոնցեսիոն ընկերությունների կողմից արհամարհվեցին. օրինակ, նավթի գների մեջ 1960 թ. օգոստոսին մտցվեցին 2,5-ից մինչև 6%-ի հասնող փոփոխություններ՝ առանց նախօրոք խորհրդակցելու տեղական իշխանությունների հետ:

Երկրորդ կոնգրեսում մի քանի նոր առաջարկություններ արվեցին: Սաուդյան Արաբիայի պատվիրակությունն առաջարկեց նավթարդյունահանման մաքսիմում քվոտաներ ընդունել, հիմնվելով նավթարդյունաբերող երկրների պաշարների վրա: Այս առաջարկությունը միջարարական հետազա մրցակցությունը սահմանափակելու նպատակ ունի: Խնչպես հայտնի է, Քուվեյթից հետո Սաուդյան Արաբիան նավթի պաշարներով ամենահարուստն է, ուստի նման որոշում ընդունելով, նա ձգտում էր ապահովել իր առաջավոր դիրքերը: Այդ առաջարկությունը վիճաբանություններ առաջացրեց, և ոչ մի որոշում չընդունվեց:

Ավելի սուր վիճաբանությունների տեղիք տվեց Սաուդյան Արաբիայի նավթային վարչության խորհրդատու Հենդրիքսի ելույթը, որն առաջին կոնգրեսին ներկայացրած նրա առաջարկության առավել մշակված վարիանտն էր, ինչպես նաև Աբդալլահ Թարիքիի ելույթը, որը վերաբերում էր անմշակ նավթի գների հարցին:

Հենդրիքսը, պաշտպանելով իր նախկին թեզն այն մասին, թե պետությունների տուվերեն իրավունքն է միակողմանիորեն չեղյալ համարել կոնցեսիոն պայմանագրերը, եթե նրանք անհամատեղելի են երկրի և ժողովրդի շահերի հետ, այս անգամ հենվում էր անգլիական, ֆրանսիական և իսլամական օրենսդրությունների

միջ հղած բազմաթիվ հոգվածների, որոշումների և նախադեպերի վրա: Հենդրիքսը պնդում էր. 1. Ինչպես տեղական, այնպես էլ միջազգային օրենսդրության միջ կոնցեսիոն պայմանագրի կապակցությամբ կառավարությունների և նավթային ընկերությունների փոխհարաբերությունները կարգավորող նախատեսումներ չկան: 2. Կան միջազգային առևտրական փոխհարաբերությունները կարգավորող իրավական երկու սիստեմներ՝ անգլո-սաքսոն կամ անգլո-ամերիկյան և ֆրանսիական: Հենվելով այս իրավական երկու սիստեմների օրենսդրությունների, ինչպես և նախադեպերի վրա, Հենդրիքսը եզրակացնում է, որ երբ երկրի և ժողովրդի շահերը պահանջում են, կառավարություն իրավական բոլոր հիմքերն ունի՝ չեղյալ համարելու իր և մի ուրիշ իրավական անձնավորության հետ ստորագրված որևէ պայմանագիր:

Հենդրիքսի առաջ քաշած թեզը մեծ մտահոգություն պատճառեց մոնոպոլիաների ներկայացուցիչներին, որովհետև այն կարող էր հիմք ծառայել բոլոր կոնցեսիոն պայմանագրերը հարցականի տակ դնելու համար և դառնալ օտարերկրյա մոնոպոլիաների դեմ մղվող նոր կամպանիայի սկիզբը: Նավթային ընկերությունների իրավական խորհրդատուները հանդես գալով, փորձեցին հերքել Հենդրիքսի բոլոր պատճառաբանությունները: Ռեյլը՝ Արամկո ընկերության իրավական խորհրդատուն, ամփոփելով նավթային մոնոպոլիաների տեսակետներն այս հարցի կապակցությամբ պնդեց, թե 1. եթե տեղական և միջազգային օրենսդրությունները այդ մասին նախատեսումներ չունեն, ապա կառավարության և օտարերկրյա ընկերությունների միջև կնքված պայմանագրերն իրենց հոգվածներով և պայմաններով հանդիսանում են ad hoc, կողմերի փոխհարաբերությունները կարգավորող օրենք: 2. Օրենսդրության միջ ընդունված երկու սկզբունքները ա) պայմանագիրը կողմերի համար պարտադիր օրենք է, և բ) pacta sunt servanda (այսինքն պայմանագրերը պետք է հարգվեն) պայմանագրերը կողմերի համար պարտադիր լինելու իրավական հիմք են հանդիսանում:

Արաբ իրավաբան Սիկսեկը¹, անդրադառնալով Հենդրիքսի և Ռեյլի տեսակետներին, տալիս է իր գնահատականը և առաջարկությունները առաջ քաշված հարցերի վերաբերյալ: Սակայն, Սիկսեկը արաբական ազգային բուրժուազիայի աջ թևի ներկայացուցիչն է,

¹ Simon G. Siksek, The Legal Framework for Oil Concessions in the Arab World, The Middle East Research and Publishing Center, Beirut, 1960, pp. 43—61.

ուստի պաշտպանելով հանդերձ մի շարք կոնցեսիոն պայմանների բարելավման առաջարկը (օրինակ՝ եկամուտների վերանայում, ընկերություններում տեղական վերահսկողության և մասնագետների ու ղեկավար պաշտոնյաների թվի ավելացում և այլն), կողմնակից է կոմպրոմիսների և օտարերկրյա ընկերությունների հետ համագործակցելու գաղափարին: Ուստի, նա այս հարցում ևս առաջարկում է միջին դիրք բռնել: Հարկավոր է նկատի ունենալ, ընդգծում է Սիկսեկը, որ կառավարություններն իրենց ազատ կամքով են շնորհում կոնցեսիաները: Կատարելով խոշոր կապիտալ ներդրումներ, կազմակերպելով հետազոտական աշխատանքներ և ստանձնելով այդ բոլորի հետ կապված անորոշություններն ու ռիսկերը, կոնցեսիոն ընկերություններն իրավունք ունեն պահանջելու պայմանագրերը միակողմանի կերպով չեղյալ համարելու դեմ ապահովություն: Նման ապահովություններ, հաճախ նախատեսված են լինում սլայմանագրերում, հետևաբար պայմանագիրը, ինչպես Սիկսեկն է պնդում, երկու կողմերի համար պարտադիր այն հիմնական օրենքն է, որը պիտի կարգավորի նրանց փոխհարաբերությունները:

Քանի որ պայմանագիրը հիմնական օրենք է և կողմերի համար պարտադիր, ուրեմն, չի կարելի միակողմանիորեն ամստեսել կամ չեղյալ համարել այն՝ բացի, իհարկե, այն դեպքից, երբ այդ մասին երկու կողմերի համաձայնությունը կա: Ինչ վերաբերում է դրուժյան և պայմանների փոփոխման հետևանքով պայմանագիրը վերանայելու և կամ չեղյալ համարելու անհրաժեշտության հարցին, ապա Սիկսեկի կարծիքով, այդ ևս հնարավոր է լուծել, բայց միայն փոխադարձ համաձայնությամբ, բանակցությունների և կամ արբիտրաժի (իրավարարության) միջոցով:

Սիկսեկի այս պատճառաբանությունները փաստորեն նպատակ ունեն նպաստավոր պայմաններ ստեղծել՝ հօգուտ կոնցեսիոն ընկերությունների: Սակայն, եթե դիմենք իր իսկ գրքում *clausula rebussis stantibus* սկզբունքի մասին հայտնի իրավագետների տարբեր կարծիքներին, ապա կտեսնենք, որ այդ հանգամանքը (այսինքն չափազանցությունները մնում են ուժի մեջ այնքան ժամանակ, որքան պայմանները և դրուժյունը չեն փոխվել) նրանց մեծ մասի կողմից ընդունվում է որպես միջազգային օրենքի դոկտրինաներից մեկը: Հետևաբար, դա պետք է համարվի հիմնավոր պատճառաբանություն՝ կոնցեսիոն պայմանագրերը վերանայելու կամ չեղյալ համարելու իրավունքի համար:

Արդարև, Սիկսեկի իսկ ասելով, միջազգային օրենքով ընդունված այս դոկտրինայի համաձայն՝ դաշնագիրը (կամ տվյալ դեպ-

ծում պայմանագիրը—Ն. Թ.) պարտադիր է կողմերի համար միայն
այնքան ժամանակ, որքան հանգամանքների և գրութայն մեջ կեն-
սական փոփոխություններ չեն մտցվել¹։

Եթե այդպես է, ուրեմն, Սաուդյան Արաբիայի նավթային հար-
ցերի վարչության կողմից Կահիրեի նավթի համաարաբական առա-
ջին կոնգրեսի ապրիլի 18-ի նիստում առաջ քաշված դրույթը, իրա-
վական տեսակետից հիմնավորվում է միջազգային օրենքում ըն-
դունված այս սկզբունքով։ Իսկ որ պայմանագրերի ստորագրման
ժամանակաշրջանից մինչ այժմ պայմանների և իրադրության մեջ
փոփոխություններ տեղի ունեցել են, դրանում՝ ոչ մի կասկած։

Անդրադառնալով մոնոպոլիաների կողմից վարվող գների քա-
ղաքականության հարցին, արաբ պատգամավորների մեծ մասն իր
զայրույթը հայտնեց և բողոքեց այն բանի դեմ, որ տեղական իշ-
խանությունների հետ նավթային ընկերությունները չեն խորհրդակ-
ցում։ Սաուդյան Արաբիայի պատվիրակության ղեկավար Թարի-
քին ընդգծեց, որ Մերձավոր և Միջին արևելքի նավթի գները 1948 թ.
հիմնվում էին Արևմտյան Եվրոպայի պարիտետի վրա, որը հետա-
գայում փոխվեց Նյու-Յորքի պարիտետով։ Այս փոփոխության հե-
տևանքով, ինչպես հետո որն է ընդգծում, Մերձավոր արևելքի նավթ-
արդյունահանող երկրները նյութապես տուժել են, մինչդեռ ընկե-
րությունները 1949—1959 թթ. մինչև 5 միլիարդ դոլլարի օգուտ են
քաղել²։

Շարունակելով իր մեղադրանքները կոնցեսիոն ընկերություն-
ների հասցեին, Թարիքին՝ տեղական իշխանությունների և ընկե-
րությունների հետագա փոխհարաբերությունները կարգավորելու
համար հետևյալ առաջադեպություններն արեց. 1. մայր (այսինքն
հիմնադիր) ընկերությունների և Մերձավոր արևելքում գործող ար-
գյունահանող (օպերատիվ) ընկերությունների շահերի անջատում։
Այդ դեպքում արդյունահանող ընկերությունն աղատված կլինի մայր
ընկերությանը ենթարկվելու ստիպողականությանից ու կվարի ան-
կախ քաղաքականություն։ Սակայն, ըստ երևույթին, այս առաջար-
կության նկատմամբ խոշոր մոնոպոլիաների դժգոհությունը մեղ-
մացնելու նպատակով, Թարիքին նպատակահարմար է գտնում այդ
անել՝ արդյունահանող ընկերության բաժնեթղթերը փոխանցելով
մայր ընկերության բաժնետերերին։ Փոխանցման այդ գործողու-

¹ Simon G. Siksek, op. cit., p. 86.

² Middle East Economic Survey (Supplement) vol. III, № 52, 4 Novem-
ber 1960.

թյունը, մեր կարծիքով, ավելի շուտ ձևական բնույթ է կրելու և իրերի իսկական դրույթյան մեջ փոփոխություն չի մտցնելու: 2. Ընկերության կենտրոնատեղին փոխադրել այն վայրը, որտեղ արդյունահանող ընկերությունն է գործում, և վարչական կազմի մեջ անպայման մտցնել տեղական ներկայացուցիչներ: 3. Մայր և դուստր ընկերությունների միջև առևտրական գործարքների ժամանակ շրջանցումների և կեղծ գործարքների առիթ չտալու նպատակով, անմշակ նավթի առք և վաճառքը կատարել պայմանագրերի միջոցով, ինչպես այդ պիտի արվեր երկու օտար ընկերությունների միջև: Այժմ դա կատարվում է արդյունահանող ընկերության (տրվյալ դեպքում դուստր ընկերության) և շուկայահանող ընկերության (տրվյալ դեպքում մայր ընկերության և կամ մի այլ դուստր ընկերության) միջև, հաճախ մեկի համար ոչ շահավետ պայմաններով, երբ միտումնավոր պակասեցվում է տեղական իշխանություններին հասանելիք եկամուտների բաժինը:

Քարիքիի այս առաջարկությունները, ինչպես և նրա զեկուցման մեջ ընկերությունների հասցեին ուղղված քննադատությունը խոշոր վիճաբանությունների առիթ դարձան:

Լիբանանի պատվիրակության անգամ էմիլ Բուատանին իր ելույթում պաշտպանեց առաջ քաշված առանձին առաջարկությունները, բայց միաժամանակ փորձեց մեղմացնել դրանք, ավելի ընդունելի դարձնելու համար օտարերկրյա կոնցեսիոն ընկերություններին, իսկ անմշակ նավթի գների շուրջը ծագած վեճերի ժամանակ էմիլ Բուատանին փաստորեն պաշտպանեց ընկերություններին, հայտնելով, թե գները որոշվում են շուկայում՝ առաջարկի և պահանջարկի արժեքի օրենքի գործողության համաձայն: Այնինչ հայտնի է, որ մոնոպոլիստական պայմաններում գները որոշվում են շուկայից դուրս, գրասենյակներում:

Արամկո-ի ներկայացուցիչ Ռ. Բրոգհամը փորձեց հերքել արաբների մեղադրանքներն ընկերությունների հասցեին: Սակայն, Բրոգհամի պատճառաբանությունները, որոնց մեծ մասը փաստերից զուրկ հայտարարություն եղավ, չկարողացան համոզել ներկաներին: Խոսելով եկամուտների բաշխման ժամանակ ընկերությունների կողմից կատարվող շրջանցումների մասին, արաբ պատվիրակներից շատերը կոնգրեսում ընդգծեցին, որ հոնորարների բաշխման 50/50%-ի համամասնության սկզբունքն ընդունվելուց հետո, Սաուդյան անմշակ նավթի որոշյալ գներով (posted prices) բարելավել 1,75 դոլլար պետք է հաշվվեր, սակայն հետագայում հայտնաբերվեց, որ Արամկո-ն իր մատյաններում արձանագրում էր միայն

1,42 դուլլար: Երբ Սաուդյան Արաբիայի իշխանություններն այս մասին հարց տվեցին ընկերությանը, նա պատասխանեց, որ այդ զեղչերը նպատակ ունեն դուստր ընկերություններին մրցակիցների նկատմամբ ավելի բարենպաստ պայմաններ տալ: Սակայն, ինչպես ընդգծեց Սաուդյան Արաբիայի պատվիրակը, իրենք 32% ստանալու համար չէ, որ ստորագրել են 50/50%-ի համամասնության համաձայնագիր: Այդ համամասնությունն այժմ փաստորեն, վերածված է 32/68-ի:

Կոնգրեսը փակվեց հոկտեմբերի 22-ին: Վերջին Ելիստում կոնգրեսին ներկա բոլոր արաբ պատվիրակները միաձայն ընդունեցին հետևյալ բանաձևերը:

1. Կոնգրեսը պաշտպանում է արաբական երկրների այն բոլոր պահանջները, որոնք ուղղված են կոնցեսիոն ընկերություններից ավելի բարենպաստ պայմաններ ձեռք բերելուն: Կոնգրեսի մասնակիցները (արաբական երկրների—Հ. Թ.) հույս են տածում, որ կոնցեսիոն ընկերությունները կընդառաջեն այդ պահանջներին:

2. Կոնգրեսը դատապարտում է նավթային ընկերությունների կողմից, առանց շահագրգռված կառավարությունների հետ խորհրդակցելու, ընդունած միակողմանի որոշումը՝ անմշակ նավթի գների իջեցման մասին:

3. Կոնգրեսը հանձնարարում է նավթարդյունաբերող արաբական երկրների կառավարություններին՝ ուժեղացնել իրենց ճիգերը և ամեն կերպ բարձրացնել նավթարդյունաբերության մեջ տեխնիկական, տնտեսական և իրավական շահագրգռվածությունն արաբների մոտ:

4. Եվ, վերջապես, առաջարկում է ամեն տարի հոկտեմբերի առաջին երկուշաբթի օրվանից սկսած գումարել կոնգրես:

Նավթի կոնգրեսների և կոնֆերանսների աշխատանքները լայն արձագանք գտան արաբական մամուլի էջերում:

Լիբանանում լույս տեսնող Ալ-Ջարիդա (الدجريد) թերթի հոկտեմբերի 23-ի համարում դեպուտատ Հաֆիզը, անդրադառնալով երկրորդ կոնգրեսում ընդունված բանաձևերին, ընդգծեց, թե այդ որոշումների միջոցով արաբական կառավարություններն իրենց վճռականությունը հայտնեցին՝ տեղական նախաձեռնությունը նավթարդյունաբերության մեջ ուժեղացնելու և նավթից ստացվող եկամուտները բարձրացնելու մասին: Սակայն, հոգվածագրի կարծիքով, կոնգրեսը, ավելի շուտ, ասիմպոզիումի՝ բնույթ էր կրում և օգտակար եղավ այնքանով միայն, որ այնտեղ տարրեր արաբական

երկրների պատվիրակները կարողացան իրենց ձայնը լսելի դարձնել¹։

Ալ-Անվար (الانوار) պրոգրեսիվ թերթը կոնցեսիոն ընկերությունների կողմից արաբների պահանջները բավարարելու առթիվ հուլիսի տաժեղը համարեց չափազանց խոշոր լավատեսություն, քանի որ նրանք այդ առաջարկությունների հետ չեն համաձայնի։ Հետևաբար, գրում է թերթը, արաբների համար ամենաճիշտը կլինի հետևել կոնգրեսում առաջ քաշված այն առաջարկությանը, որը խորհուրդ էր տալիս օգտվել սովետական պետության ունեցած իրավունքից՝ չեղյալ համարելու պայմանագրերը, երբ նրանք երկրի և ժողովրդի շահերի հետ անհամատեղելի են համարվում²։

Բեյրութում լույս տեսնող «Ալ-Սահաֆա» (الصحافة) պրոգրեսիվ թերթը, պաշտպանելով արաբական պատվիրակների կողմից կոնգրեսում առաջ քաշված բոլոր տեսակետները և ընդունված բանաձևերը, խիստ դատապարտում է արաբ այն անձնավորություններին և թերթերը, որոնք հանդես են գալիս արևմտյան տեսակետների պաշտպանությամբ և ձգտում են մեղմացնել նրանց մեղքերը։ Թերթի ասելով՝ նրանք արաբ «կվիսլինգներ» են, որոնց տեսակետները ոչ մի արաբ հայրենասերի կողմից պաշտպանություն չի գտնի³։

ՄԱՌ-ի թերթերից «Ալ-Գումհուրիայի»⁴ հոկտեմբերի 28-ի համարում նասր Ալ-Դին Ալ-Նաշաշիբիի ստորագրությամբ լույս տեսավ մի հոդված՝ նվիրված Երկրորդ կոնգրեսի աշխատանքներին։

Նաշաշիբին ընդգծում է, թե կոնգրեսում՝ սովետական դիտորդների ներկայությունը մեծապես օգնեց հերքելու անգլո-ամերիկյան ընկերությունների կողմից գների իջեցումը բացատրող կեղծ պատճառաբանությունները։ Այնուհետև, անդրադառնալով կոնգրեսում կարգացված զեկուցումներին, ինչպես և դրանց շուրջը տեղի ունեցած մտքերի փոխանակություններին ու վիճաբանություններին, թերթը գտնում է, որ բոլորին պարզ դարձավ արաբների և անգլո-ամերիկյան ընկերությունների միջև գոյություն ունեցող տարաձայնությունների իսկական ծավալը։ Նաշաշիբիի կարծիքով, կոնգրեսի դրական արդյունքն այն եղավ, որ նույնիսկ սկեպտիկները գտնում են, թե լոնդոնի, Վաշինգտոնի և Փարիզի կառավարությունները պիտի վերջ ի վերջո ստիպեն կոնցեսիոն ընկերություններին, որոշ

1 «Ալ-Ջարիդա» (الجريدة) 23 հոկտեմբերի, 1960 թ.։

2 «Ալ-Անվար» (الانوار) Բեյրութ, 23 հոկտեմբերի, 1960 թ.։

3 «Ալ-Սահաֆա» (الصحافة) Բեյրութ, 29 հոկտեմբերի, 1960 թ.։

4 «Ալ-Գումհուրիա» (الجمهورية) Կահիրե, 28 հոկտեմբերի, 1960 թ.։

գիշումներ անել, եթե չեն ուզում արաբական նավթը բոլորովին կորցնել: Կոնգրեսի մյուս օգուտն այն եղավ, որ նա արաբների տեսակետները պաշտպանող համաշխարհային հասարակական կարծիք ստեղծեց և ցույց տվեց, թե արաբներն արդեն սկսել են զբաղվել նավթի հարցերով և լրիվ ի վիճակի են այդ բանն անել:

Դժբախտաբար, ընդգծում է նաշաշիբին, օտարերկրյա ընկերություններին հաջողվեց կաշառել մի շարք արաբ ներկայացուցիչների, որոնք փորձեցին պաշտպանել արաբների հակառակորդների տեսակետները: Օտարերկրյա մոնոպոլիաները, չգոհանալով կաշառելուց կոնգրեսին մասնակցող այդ կարգի հայրենադավ արաբներին, մեծ գումարներ տրամադրեցին նաև տեղական մամուլի անկայուն և ծախու հատվածին՝ հանդես գալու համար արաբական երկրների իսկական շահերի հակառակորդների տեսակետների պաշտպանությամբ: Վերջապես, ասում է հոգվածագիրը, կոնգրեսն առիթ ստեղծեց մերկացնելու մոնոպոլիաների նենգ մեքենայությունները: Գիտեի՞նք, արդյոք, ասում է նաշաշիբին, որ մեր նավթի շահագործումով օտարերկրյա ընկերությունները տարեկան 1,3 միլիարդ դոլար են կորզում: Գիտեի՞նք արդյոք, որ Վենեսուելայում օգուտների 70%-ը կառավարությանն է գնում և միայն 30%-ն է ընկերություններին մնում:

Ինչպես և պիտի սպասվեր, եվրոպական թերթերի մեծ մասը հանդես եկավ մոնոպոլիաների շահերի պաշտպանությամբ:

Անդրադառնալով նավթի արաբական երկրորդ կոնգրեսի արշյունքներին, սովետական տարբեր պարբերականներ ընդգծեցին, որ կոնգրեսը չկարողացավ մշակել պահանջների մի ամբողջական և կոնկրետ ծրագիր, չկարողացավ մերժել 50/50%-ի համամասնության սկզբունքը: Չկարողացավ սահմանել անհրաժեշտ միջոցառումներ այն դեպքերի համար, երբ կոնցեսիոն ընկերությունները մերժեն ենթարկվել կոնֆերանսի որոշումներին: Սակայն, ընդհանուր առմամբ, կոնգրեսում ընդունված բանաձևերը, նշում էր «Новое время»-ն, կոչված են պաշտպանելու արաբների շահերը և անկասկած դրական գեր են խաղալու այն նավթարդյունահանող երկրների համար, որոնք այժմ շահագործվում են արևմտյան մոնոպոլիաների կողմից¹: Պատահական չէ, ուրեմն, որ Բեյրութում ընդունված որոշումներն իմպերիալիզմի լագերում մտահոգություն և ջղագրգռություն են առաջացրել:

¹ «Новое Время», 1961, № 2.

Միջարարական քաղաքական կնճռոտ փոխհարաբերությունների պայմաններում 1961 թ. հոկտեմբեր ամսին Ալեքսանդրիայում տեղի ունեցավ նավթի արաբական երրորդ կոնգրեսը: Միրիան նոր էր անջատվել Միացյալ Արաբական ռեսպուբլիկայից, իսկ Իրաքը կոնգրեսին չէր մասնակցում Քուվեյտի շուրջը առաջացած քաղաքական նոր բարդությունների հետևանքով: Իմպերիալիզմի դեմ իրենց պայքարում արաբների միասնականությունը մասամբ խախտվել էր և այդ զգալի չափով անդրադարձավ ժողովի ընթացքի վրա: Կոնգրեսի մասնակից արաբական երկրներից շատերը ուղարկել էին համեմատաբար ցածր մակարդակի ներկայացուցիչներ: Նախկին կոնգրեսների ժամանակ խոշոր ակտիվություն ցուցաբերած և մոնոպոլիաների գործունեությունը խիստ քննադատած արաբ դեմագոգներից մի քանիսը, այս անգամ, նշանավոր եղան իրենց լուծելիս, և, վերջապես զեկուլյցների մեծագույն մասը զուտ տեխնիկական և գիտական բնույթ էր կրում: Ըստ հնարավորին խուսափել էին ընդգրկել քաղաքական հարցերը: Ու այդ բանի համար, իրենց գոհունակությունը հայտնեցին նավթային մոնոպոլիստական շրջանների ներկայացուցիչները:

Այս նույն շրջանների համար շատ մխիթարական եղավ նաև Հենդրիքսի հետադարձը: Նրա զեկուլյցի վերնագիրն էր՝ «Եվրոպա նավթային կոնցեսիոն համաձայնագրերը»: Իր նախորդ զեկուլյցների հակառակը, Հենդրիքսը այս անգամ իր բոլոր առաջարկությունները ներկայացնում էր՝ նախ մեղմացած ձևով, ապա որպես ապագային իրագործելի ծրագրեր: Նա փաստորեն իր թեզը ներկայացնում էր որպես ակադեմիկ վիճաբանությունների արժանի մի տեսություն:

Եթե չլինեին նախկին կոնգրեսներում առաջ քաշված առաջարկությունների մասին անդրադարձները ու մի քանի բողոք՝ ընդունված նախկին որոշումների թերակատարումների վերաբերյալ, ինչպես նաև առաջին անգամ լինելով աշխատավարձերի և աշխատանքային տեսակների վերադնահատման մասին թեև երկշտ, բայց և այնպես հետաքրքիր զեկուլյցը, ապա հակված կլինեինք ասել, թե նավթի արաբական երրորդ կոնգրեսը մի տեսակ նահանջ եղավ նախկին կոնգրեսների հետ համեմատած:

Աշխատավարձի հարցի վերաբերյալ զեկուլյցը խոշոր հետաքրքրություն առաջացրեց ոչ միայն կոնգրեսին ներկա արհմիութենական շրջանների ներկայացուցիչների մոտ, այլև դրսում ժողովի աշխատանքներին հետևող բանվորական լայն շրջաններում: Առաջարկվեց սահմանել աշխատավարձի մինիմում, ինչպես և աշ-

խատանքային ստանդարտ օրենքներ՝ կիրառելի արաբական բոլոր նավթարդյունաբերող երկրների բանվորության նկատմամբ, իհարկե, տեղական որոշ առանձնահատկությունները հաշվի առնելուց հետո:

Խոշոր վիճաբանությունների առարկա դարձավ բանվորության և գրասենյակային պաշտոնեության միջև աշխատավարձի և աշխատանքային պայմանների եղած խոշոր տարբերությունների համար: Ելույթ ունեցողներից շատերը ընդգծեցին, թե ընկերությունների կողմից վարվող քաղաքականությունը կոչված է աշխատողների միջև ստեղծել տարրեր խավեր:

Ինչպես պիտի նկատենք ուրեմն, այս կոնգրեսը մյուս ճակատներում իր բազմաթիվ նահանջներով հանդերձ, աշխատանքային պայմանների, աշխատավարձի, աշխատավորների միջև շերտավորումներ ստեղծելու մոնոպոլ ընկերությունների փորձերի և նման այլ հարցերին անդրադառնալով, անկասկած մի առաջընթաց քայլ եղավ:

Ամփոփելով կարելի է նշել, որ նավթի արաբական կոնգրեսներում տիրող դրության մեջ հիմնական փոփոխությունների հանգեցնող առաջարկություններ չարվեցին: Սակայն, ընդհանուր առմամբ, չպետք է թերազնահատել նավթի արաբական կոնգրեսների, ինչպես և էքսպերտների կոնֆերանսների ու այլ ժողովների դրական դերը՝ գեթ այն պատճառով, որ դրանք հանդիսանում են այս ասպարեզում մի նոր էտապի արտահայտություն, այն էտապի, երբ Մերձավոր արևելքի արաբական երկրների նավթի իսկական տերերը դուրս են եկել իրենց նախկին պասսիվ վիճակից, և նրանցից շատերն սկսել են վարել նավթի իրենց սեփական ու ինքնուրույն քաղաքականությունը, որի հետևանքով այժմ արդեն հանդես են գալիս որպես պայմանավորող ուժ: Իսկ այդ ուժի հետ այլևս չի կարելի հաշվի չնստել:

Նոր էտապի արտահայտություն էր նմանապես՝ OPEC-ի հանդես գալը, որը մի նոր հարված էր նավթի միջազգային կարտելներին: Արդարև, քանի դեռ տնտեսապես թույլ զարգացած երկրներն ի վիճակի չեն անկախ կերպով մուտք գործելու միջազգային շուկա, նրանք փորձում են իրենց արդարացի շահերը պաշտպանել միասնական ճակատ կազմելով նավթային կարտելների բոլոր տեսակի կամայականությունների դեմ: Սա էր այն հիմնական նպատակը, որի համար ստեղծվեց OPEC-ը, որը փաստորեն հակա-կարտելային մի կազմակերպություն է: OPEC-ի գոյությունը և այդ կազմակերպության անգամների վճռականությունը կոչված են խախտելու միջազգային նավթարդյունաբերության կարտելների դիրքերը,

նախկին գոյավիճակը: Զպետք է մոռանալ, որ արդյունահանված նավթի ավելի քան 2/5-ը և միջազգային շուկա մտնող նավթի 4/5-ը՝ բաժին է ընկնում այն երկրներին, որոնք այժմ այս կազմակերպության անդամ են:

* * *

Իրանի նավթի ազգայնացման փորձը, Նգիպտոսի կողմից Սուեզի ջրանցքի ազգայնացումը, Իրաքում ռեսպուբլիկական կարգերի հաստատումը, 1958 թ. Նոյեմբերին Խանեկինի շրջանի նավթային հարստությունների պետականացումը, 1959 թ. մարտի 24-ին Իրաքի պաշտոնապես դուրս գալը Բաղդադի պակտից, Նույն թվականի ապրիլի 16-ին Կահիրեում տեղի ունեցած արաբական երկրների նավթային առաջին կոնգրեսը և այնտեղ ընդունված որոշումները, նոր նավթային խմբավորումների կամ outsiders-ների մուտք գործելու երևույթը, հին կոնցեսիոն պայմանների վերանայման համար հետզհետե ծավալ ստացող տրամադրությունները, իրենց նավթային հարստությունների նկատմամբ Մերձավոր և Միջին արևելքի կառավարությունների շահագրգռվածության աճը (որն իր արտահայտությունն է գտնում ընդերքի հարստությունների վերաբերյալ ընդունված օրենքներում, դեկրետներում, ստեղծվող հսկիչ մարմիններում և այլն) նավթի արաբ էքսպերտների Ջիդդայի կոնֆերանսը, նավթի համաարաբական երկրորդ ու երրորդ կոնգրեսները, OPEC-ի երկու կոնֆերանսները, արաբական մամուլում կոնցեսիոն ընկերությունների դեմ ծավալված կամպանիան, ժողովրդական լայն մասսաների այն ելույթները, որոնք պահանջում են իրենց ձեռքը վերցնել սեփական հարստությունների տնօրինումը՝ ահա էտապներ այն պայքարի մեջ, որը նպատակ ունի նշված երկրները իմպերիալիզմից տնտեսապես ազատագրել: Ծիշտ է, կարտելների դեմ ազգային-ազատագրական պայքարի հաջողությունները դեռևս համեստ են, սակայն չպետք է մոռանալ, որ տակավին 6 կամ 7 տարի առաջ շատերի համար նույնիսկ այսքանն աներևակայելի էր թվում:

Այս նոր երևույթի առաջացմանը մեծ չափով նպաստել է սոցիալիստական հզոր լազերի կողմից տարվող հետևողական քաղաքականությունը, նրա եղբայրական, անշահախնդիր օգնությունը տնտեսապես թույլ զարգացած երկրներին: Այդ լազերի քաղաքականությունը սահմանափակում է մոնոպոլիաներին՝ իրենց կամքը թելադրելու հնարավորությունները և խթանում եկամուտների ու այլ հարցերի նկատմամբ արաբների կողմից ներկայացվող պահանջները:

Այսպիսով, այս նոր երևույթները կարելի է դիտել որպէս տեղաշարժ՝ մոնոպոլիաների անառարկելի տիրապետութեան վերացման ուղղութեամբ։ Դա միաժամանակ մի խոշոր առաջընթաց քայլ է նախարարութեան ասպարեզում տնտեսական անկախութեան ձեռք բերելու ճանապարհին։ Սակայն մեկ մոնոպոլ կազմակերպութեանը մյուսով փոխարինելով կամ մեկի կողքին մյուսի հանդես դառնալ, մի շարք տեղական ընկերութեաների ասպարեզ իջնելով, արարների մի քանի պահանջների առաջ տեղի տալով՝ իմպերիալիզմի շահագործողական էությունն այս երկրներում դեռևս չի փոխվում։

Մերձավոր և Միջին արևելքի երկրների տնտեսութեանը, այդ թվում նաև նախարարութեանը, կսկսի ազատ զարգանալ, երբ առհասարակ կվերացվի օտարերկրյա մոնոպոլիաների հսկողութեանը, երբ նրանք դուրս կվաճակեն այդ շրջաններից, և ժողովուրդներն իրենք կդառնան իրենց հայրենիքի բոլոր հարստութեանների տերը։

А. К. ТУРЯНЦ

АРАБСКИЕ КОНФЕРЕНЦИИ ПО НЕФТИ

Р е з ю м е

Наличие иностранных монополий в странах Ближнего Востока, борющихся за экономическую независимость, является нетерпимым наследием прошлого.

Если до последних лет борьба за ближневосточную нефть носила межимпериалистический характер, а нефтепромышленные страны являлись лишь объектами иностранных монополий, то сейчас некоторые из этих стран уже стремятся к самостоятельной нефтяной политике. В арабских странах все больше сознают, что для успешной борьбы против нефтяных монополий необходим единый фронт. Борьба за экономическую независимость в области нефтепромышленности Ближнего Востока пошатнула прежнюю гегемонию крупных монополий.

В статье рассматриваются арабские конференции по нефти, которые явились одним из факторов борьбы арабских стран против иностранных монополий. «Арабские конференции по нефти» — это конгрессы, конференция арабских экспертов

нефти в Джидде, а также два собрания Организации стран, экспортирующих нефть (ОПЕК), которые ставили своей целью ослабление позиций иностранных концессионных компаний. Анализируя новые тенденции в кругах нефтяных монополий и различные отношения монополий к ним, автор показывает, что беспощадная эксплуатация стран Ближнего Востока империализмом отнюдь не отменяется с выходом на арену нескольких местных компаний или с уступками некоторым требованиям арабов. Попытки иностранных монополий и местной реакции сохранить существующее положение путем компромиссов вызывают решительное противодействие арабских народов, продолжающих борьбу за свою экономическую независимость.

Экономика, в том числе и нефтепромышленность, Ближнего Востока может непрерывно развиваться лишь с ликвидацией контроля иностранных монополий. Только тогда эти страны станут экономически и политически вполне независимыми.